

IMAGINARUL LINGVISTIC AL TRADUCĂTORULUI ÎNTRE CONSTRÂNGERI ȘI LIBERTĂȚI / L'IMAGINAIRE LINGUISTIQUE DU TRADUCTEUR ENTRE CONSTRAINTES ET LIBERTÉS

Sanda-Maria ARDELEANU¹

Rezumat: Atunci când traducătorul își începe munca de scriitură a noului text, imaginarul său lingvistic se activează automat, influențându-i discursul în alegerea cuvintelor, opțiunea pentru anumite structuri morfosintactice, organizarea structurii noului discours ... Traducătorul devine de la început *locutorul* care permite imaginii sale să treacă în calitate de producător al discursului, construind în același timp o identitate culturală, socială sau profesională. Într-o mișcare de du-te-vino, precum locutorul-traducător rămâne creatorul propriului discurs, discursul devine creatorul identității individuale a locutorului-traducător.

Cuvinte-cheie: discurs, locutor, identitate culturală, identitate socială, identitate profesională

Résumé : Lorsque le traducteur se met à son travail d'écriture du nouveau texte, son imaginaire linguistique se met en marche automatiquement, en influençant son discours dans le choix des mots, l'option pour certaines structures morphosyntaxiques, l'organisation de la structure du nouveau discours ... Le traducteur devient d'emblée *le locuteur* qui laisse passer son image en tant que producteur du discours, tout en construisant une identité culturelle, sociale ou professionnelle. Dans un mouvement de va-et-vient, tout comme le locuteur-traducteur reste le créateur de son propre discours, le discours devient le créateur de l'identité individuelle de son locuteur-traducteur.

Mots-clés : discours, locuteur, identité culturelle, identité sociale, identité professionnelle

I. Argument

Ori de câte ori traducătorul își începe activitatea de scriere a noului text rezultat din transpunerea din limba A în limba B, imaginarul său lingvistic se pune în funcțiune în mod automat, influențându-i alegerea cuvintelor potrivite, opțiunea pentru anumite structuri morfo-sintactice, organizarea textuală etc. Aceasta fiind premisa investigației noastre lingvistice, putem spune că traducătorul capătă de la bun început „haina” locutorului – producător al textului/discursului și, în același timp, construiește o identitate culturală, socială sau profesională.

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, sanda_ard@yahoo.com

O astfel de relație biunivocă, strălucit descrisă de regretata lingvistă Anne-Marie HOUDEBINE, de la tragica pierdere a căreia se împlinesc chiar în aceste zile doi ani, în termenii teoriei Imaginarului lingvistic, funcționează într-o manieră specifică în textul traducerii care introduce un element suplimentar între locutor și limba sa („Chaque locuteur parle sa propre langue”, spunea Anne-Marie Houdebine), și anume, limba unui alt locutor pe care l-am denumi *locutor de referință*.

Constrângeri și libertăți sunt doi termeni ce nu fac neaparat parte, în această formă, din metalimbajul Imaginarului lingvistic, dar pe care am ales să-i folosim astăzi, fiind convingși că nu i-ar fi displăcut non-conformistei autoare a teoriei, mai ales că terenul traductologiei nu este, încă, unul privilegiat pentru studierea raportului dintre locutor și limba sa. Experiența noastră în domeniu ne încurajează să continuăm să teoretizăm, specific, pe diferite teorii ale Limbii, gândind că *norma/normele* pot deveni *constrângeri*, iar derapajele admise de vorbitori, *libertăți* ce merită a fi studiate.

II. Mirajul traductologic în spațiul românesc

Dacă putem vorbi, astăzi, despre un adevărat „miraj traductologic” în spațiul românesc în ultima sută de ani (pentru a relua o sintagmă fericită propusă în 2016 de către colegii de la Chișinău și Tbilisi, ca temă pentru prima ediție a Colocviului Internațional pentru doctoranzi CODFREUCOR) este, mai întâi, grație aplicării principiilor actului de traducere înscrise în Cursul de lingvistică generală al lui Ferdinand de Saussure (Sanda-Maria Ardeleanu, 2017; p. 93-103), apoi marilor proiecte culturale printre care și cele ce leagă spațiile culturale ce compun lumea francofonă (Houdebine, Anne-Marie, 2014; p. 40-64).

Anul 2016 rămâne înscris în istoria științelor limbajului ca „Anul Saussure” deoarece atunci s-au împlinit 100 de ani de la publicarea *Cursului său de lingvistică generală*. Recitind (oare, pentru a câta oară?!) textul fundamental, Biblia noastră, a lingviștilor, din perspectiva actului de traducere, am inventariat un set de principii care, se constată, au stat la baza fenomenului TRADUCERE în spațiul european, deci și în cel „mioritic”. „Limba și limbajul care nu se confundă”, „limba ca produs social și un ansamblu de convenții necesare”, „limba ca facultate manifestată la nivelul individului” (sursa Imaginarului lingvistic), „scrierea ca formă tangibilă a imaginilor acustice”, „limba și faptele ce țin de om”, „valoarea grupului care e legată de ordinea elementelor sale”, de aici, „limba care exprimă prin succesiunea termenilor o anumită idee”, „cuvintele ce își schimbă semnificația”, „categoriile gramaticale ce evoluează”, „limbile care traversează perioade mai mult sau mai puțin dinamice ale istoriei”, „limbile care interpretează”, printr-o serie întreagă de ezitări, „analogia și acțiunea ei asupra limbii”, „inovațiile din limbă”, „observațiile legate de etimologie, limba literară”, „limba ca document istoric”, „comparația

lingvistică” și, cu siguranță, mai sunt și altele, toate acestea se constituie în acel fundament pe care s-a clădit o epocă întregă, cea în care, după cum realitatea ne-o confirmă, „limba universală este traducerea”.

Pe de altă parte, și în interiorul francofoniei noastre, de exemplu, cuvintele au devenit un obiect de interes nu doar pentru specialiști, căci ele aparțin unui public larg: regretatul academician Marius Sala ne-a lăsat o comoară adevărată, formată din cuvintele care au scris istoria prin rolul lor de „mesageri” (Sala, Marius, 2009); comunitățile ale căror limbi erau considerate ca ecarturi, deviații de la normă (moldovenismele, belgicismele, canadianismele, elvețismele, martorii unui folclor recunoscut, variantele diatopice sau geografice) se transformă, astăzi, într-una din fațetele cele mai vizibile ale afirmării identității francofone, devenind un teren exploatat de către editori, autorii de dicționare, traducători ... Traducerea și produsele acesteia au devenit participanți direcți la păstrarea sau construcția identitară și, prin prisma cuvintelor, ca materie primă a fenomenului traducerii, s-a impus chiar o regândire a metalimbajelor care implică, în egală măsură, actori individuali și colectivi.

Pentru a da un exemplu la îndemâna tuturor, familia cuvântului *francofon* ilustrează evoluția semnificativă a reprezentărilor francofonilor care contestă impunerea unei norme unice, standard, optând pentru o serie de norme, printre care cea comunicatională (a se vedea Tabloul normativ al teoriei Imaginarului lingvistic, Houdebine, Anne-Marie, 2002) ca legitimitate lingvistică a locutorului (Houdebine, Anne-Marie, 2014). Dinamica termenului se înscrie în mișcarea lexicală generalizată din această perioadă în care realitățile socio-culturale și politice contribuie la îmbogățirea limbilor, creativitatea lingvistică și langajieră jucând un rol hotărâtor.

Ne aflăm, așadar, în epoca co-construcțiilor și a creării cuvintelor care contribuie, fără nicio îndoială, la difuzarea unui discurs, deseori paradoxal, asupra identităților culturale, lingvistice, din care cea francofonă nu este exclusă.

III. Traducerea și limbile în contact pe teritoriul Bucovinei

Vă propunem un act de *Restitutio* atunci când ne-am hotărât să vorbim despre *traducere ca limbă universală*, transpusă într-un adevărat „miraj al traducerilor” creat de marii intelectuali, mai mult sau mai puțin cunoscuți de către publicul larg, pasionați de transpunerea textelor dintr-o limbă în alta. Româna, germana, rusa, ebraica, polona, ucraineană, franceza și chiar engleza s-au constituit în grupul „limbilor – sursă” sau cel al „limbilor – țintă”, din care și către care s-a manifestat interesul unui număr impresionant de mare de traducători (investigația noastră aduce la lumină peste 100 de nume de intelectuali bucovineni preocupați de rescrierea, într-o limbă sau alta, a unor

texte din toate domeniile vieții: literatură, știință, istorie, politică, economie, media și comunicare etc).

Paradoxal pentru unii, inedit pentru alții, firesc și logic pentru majoritatea dintre noi, intelectualii bucovineni au simțit nevoia, măcar o dată în viață, să recurgă la propria traducere a unor texte. Motivația era diversă: fie că ei considerau textul ca fundamental pentru domeniul respectiv, fie că cititorul de „literatură de plăcere” avea dreptul la accesul la mari autori, fie că exercițiul însuși al exprimării în altă limbă îi împingea pe oamenii de cultură să propună traducerea unor texte.

Bucovina, ca spațiu al plurilingvistismului autentic, dar și, într-un anumit fel, avant-la-lettre, și-a asigurat comunicarea dintre cetățenii ei folosind și cultivând această „*limbă universală*” – traducerea (sintagmă emanată și validată de oficialii Uniunii Europene), noi am spune această artă care nu poate fi redusă nici la traductologie nici la oricare altă formă de analiză științifică. Așa după cum oamenii au vorbit cu mult timp înainte de a se naște științele limbajului, ei au tradus cu mult timp înainte de apariția traducerii ca obiect științific. Limbile în contact din Bucovina au generat interferențele lingvistice, mesajele aparținând a două sau mai multe „coduri”, traducerea devenind procedeul uzual ce asigura transmiterea și înțelegerea mesajului.

Scriitorul jurnalist Constantin Berariu, profesorul – publicist Ilarion Bereznițchi, scriitoarea Lotte Berg, publicistul Ioan Bilețchi-Albescu, scriitorul Vasile Bumbac, publicistul Silvestru Danielescu, profesorul Animpodist Dașchievici, poeta Denisa Mirena Duran, protosinghelul Ieraclie Flocea, filologul Vasile Grecu, istoricul Eudoxiu Hurmuzachi, scriitorul Constantin Ignătescu, teologul orientalist Silvestru Isopescu, poetul Alfred Margul-Sperber, arhimandritul Vartolomei Măzăreanu, preotul Constantin Morariu, economistul Mircea Pienescu, poetul și prozatorul Dragoș Protopopescu, profesorul-preot Ștefan Saghin, scriitorul Vasile Savel, cărturarul – arhieru Filaret Scriban, poetul George Sion, compozitorul Dimitrie Suceveanu fac parte din prima generație de traducători din perioada ultimei sute de ani.

Din cea de a doua generație de intelectuali bucovineni cu preocupări în traducere se numără, printre alții: filologul germanist și istoricul literar Cornelia-Ana Andriescu, pedagogul, membru de onoare al Academiei Române, Iosif Antochi, criticul și istoricul literar Dumitru Balan, scriitorul Eusebiu Camilar, scriitorul Theodor Cazaban, lexicograful și autorul de manuale Constantin Duhăneanu, scriitorul Traian Filip, poetul Eugen Frunză, medicul Kurt Rudolf Geib, muzicologul compozitor Lucian Grigorovici, fizicianul Radu Grigorovici, poetul și prozatorul Jona Gruber, prozatorul Nicolae Jianu, pictorul Alfred Kittner, poetul Vasile Levițchi, prozatorul Horia Matei, filologul și lingvistul Haralambie Mihăescu, scriitorul Modest Morariu, filologul Hertha Peretz, scriitorul evreu Norbert Iosef Rudel (cunoscut ca Radu Nor), traducătoarea germanistă Edith Silbermann, poetul Barbu Slușanschi, eseistul și scriitorul

Mircea Streinul, sociologul și pedagogul Leon Țopa, scriitorul Tudor Țopa, poetul și prozatorul Iulian Vesper, sculptorul și scriitorul Manfred Winkler.

În fine, îi situăm în cea de a treia generație pe ziaristul Tudor Andrieș, publicista Doina Monica Broșteanu, ziarista și prozatoarea Doina Cernica, filologul Albumița-Muguraș Constantinescu, poetul Ion Cozmei, filozoful politic Aurelian Crăiuțu, prozatorul și publicistul Grigore Crigan, poetul și dramaturgul Ion Gheorghită, prozatorul Stelian Gruia (Iațentiuc), preotul și scriitorul Corneliu Irod, poetul și prozatorul Vitali Kolodii, poetul și publicistul Mircea Lutic, profesorul de teologie Vasile Mihoc, profesorul și poetul Mircea Octavian Nestor, scriitoarea Lucia Olaru-Nenati, istoricul literar și publicistul Liviu Papuc, prozatorul și poetul Platon Pardău, preotul și eseistul Gheorghe Popa, teologul Alexandru Prelipcean, romancierul și pictorul Mihai Prepelită, lector univ. Gina Puică, folcloristul Ioan Rebușapcă, lingvista Aspazia Reguș, scriitoarea Ioana Rostoș, istoricul și criticul literar Petruța Spânu, filologul Elena-Brîndușa Steiciuc, poetul Arcadie-Vasile Suceveanu, poetul și prozatorul Ștefan Tcaciuc, scriitorul George Timcu, istoricul Ștefănița Mihaela Ungureanu, poetul Ion Vatamanu.

Fără a avea pretenția unei treceri în revistă exhaustive a intelectualilor bucovineni traducători și fără a pune sub semnul îndoielii abordarea științifică a traducerii, ne permităm să observăm caracterul preponderent artistic al transunerilor dintr-o limbă în alta în perioada și pe teritoriul geografic avute în vedere. Remarcăm, de asemena, lipsa frontierelor bine definite atunci când vorbim despre profilul profesional al traducătorilor, de aici, decurgând diversitatea excepțională a operelor traduse (de la poveștile pentru copii până la textul științific cu amprență academică, de la literatură până la cărțile sfinte, de la poezia populară la libretul de operă, de la „cartea de pe noptieră” la textul de istorie sau critică literară ...).

IV. În loc de concluzii

În 1996, la Iași, cunoscutul teoretician al traducerii Eugene A. Nida, spunea într-un interviu: „Una dintre problemele traducerii constă în faptul că ea nu reflectă adecvat structura discursului sau cultura receptivă”. „Procesul de traducere este în primul rând o tehnologie care solicită alte discipline precum: lingvistica, antropologia culturală, psihologia, filologia, pentru a ne ajuta să rezolvăm anumite probleme. Să construiești un pod nu e o știință ci o tehnologie și, într-un anumit sens, când traducem construim poduri. Studiul procesului de transpunere a unui mesaj în altă limbă poate fi științific, fără ca actul în sine să reprezinte o știință” (p. 178). Cu alte cuvinte, ancorarea unui text tradus dintr-o limbă spre alta în cultura celor două limbi se transformă, cu suportul „metadiscursului tehnic”, într-un gest cultural, social, politic de anvergură.

Bibliografie:

- Ardeleanu, Sanda-Maria (2016): „Dimensions socio-culturelles de la terminologie francophone”, în rev. *Studia Universitatis Moldaviae*, nr. 4 (94), Universitatea de Stat Moldova, Chișinău;
- Ardeleanu, Sanda-Maria (2017): „La francophonie roumaine-Restitutio: „Intellectuels roumains d’expression française” – un vaste projet traductologique”, în rev. *Etudes interdisciplinaires en Sciences, humaines*, no.4/2017, Editions Université d’Etat Iliá, Géorgie; p.93-103;
- Ardeleanu, Sanda-Maria, Crăciunescu, Ana (2018): „Le métadiscours de la traduction d’édition: un discours „marginal” ou „marginalisé”?, în *Du monème au texte: paramètres lexico-sémantiques et discursifs*, Tome IV, Chișinău, p. 182-188;
- Ardeleanu, Sanda-Maria (2018): „Imaginaire linguistique et construction de l’identité culturelle – Hommage à Anne-Marie Houdebine”, în *Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”* (CISL, ediția a XX-a), Chișinău, p. 272-278;
- Houdebine, Anne-Marie (coord.) (2002): *L’imaginaire linguistique*, l’Harmattan, coll. „Langue et parole”, Paris;
- Houdebine, Anne-Marie (2014): „L’imaginaire linguistique entre langue idéale et idéal de langue, entre norme et normes”, în *Linguistică integrală – Multilingvism – Discurs literar*, Helena Bukovine, Cernăuți, p. 40-64;
- Lane, Philippe (1992/2007): *La périphérie du texte/Periferia textului*, Institutul European, Iași;
- Nida, A. Eugene (2004): *Traducerea sensurilor*, Institutul European, Iași;
- Sala, Marius (2009): *Cuvintele – mesageri ai istoriei*, Editura Meronia, București;
- Saussure, Ferdinand de (1973): *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris;
- Yakobson, R. (1963): „Aspects linguistiques de la traduction, în *Essais de linguistique générale*, Ed. de Minuit, Paris.

Corpus de studiu:

- Satco, Emil, Niculica, Alis (2018) *Enciclopedia Bucovinei: vol.I – III*, Ed. Karl A. Romstorfer, Suceava